

**ЕТИМОЛОГІЯ ГОРБАЧОВСЬКОЇ ГЛАСНОСТІ (1985–1991 РР.) ЯК ПРОБЛЕМА
СУЧАСНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ**

Сфера застосування поняття «гласність» на теренах вітчизняної та зарубіжної історіографії змінювалась фактично від самого початку перебудови. Позначена цим поняттям політика «революційного оновлення соціалізму» у 1986 р. істотно відрізняється від тлумачення «гласності» на початку 1990-го чи 1991-го років. Додаткові «змісти» гласності виникають і в процесі дослідження історії перебудови 1985–1991 рр., особливо в мемуарній та публіцистичній літературі. З огляду на те, що «гласність» не належить до суто «горбачовських» неологізмів і має істотну доперебудовну та дорадянську історію вжитку, цілком очевидно є потреба в дослідженні її етимології, що може істотно полегшити аналіз змістів цього поняття впродовж 1985–1991 рр. та в сучасній історіографії.

Ключові слова: історіографія, перебудова, гласність, етимологія.

Сфера застосування поняття «гласність» на теренах вітчизняної та зарубіжної історіографії змінювалась фактично від самого початку перебудови. Позначена цим поняттям політика «революційного оновлення соціалізму» у 1986 р. істотно відрізняється від тлумачення «гласності» на початку 1990-го чи 1991-го рр. Додаткові «змісти» гласності виникають і в процесі дослідження історії перебудови 1985–1991 рр., особливо в мемуарній та публіцистичній літературі. З огляду на те, що «гласність» не належить до суто «горбачовських» неологізмів і має істотну доперебудовну та дорадянську історію вжитку, цілком очевидно є потреба в дослідженні її етимології, що може істотно полегшити аналіз змістів цього поняття впродовж 1985–1991 рр. та в сучасній історіографії.

Як зауважує О.Алтунян, про гласність у політичному сенсі мова виникала щоразу, коли в Росії (власне, на теренах російської імперії та в СРСР. – В.Т.) починались процеси лібералізації: у 1860-х, у 1900-х, на початку 1960-х, наприкінці 1980-х рр.[1]. Вочевидь, у кожен із зазначених періодів сприйняття та інтерпретація «гласності» мали певні особливості. Особливо багатим на різночитання та неузгодженості є останній період т.зв. *горбачовської «гласності»*, дослідження якої в межах сучасної історіографії демонструє тенденцію до надання їй не властивих етимологічних витоків.

Відтак основним завданням статті є з'ясування природної етимології горбачовської «гласності», її компаративний аналіз із «іншими» гласностями: від початку XIX ст. до 1991 р.

Слід окремо наголосити на тому, що жодна версія доперебудовної історії вжитку цього поняття не є надійним ґрунтом для розуміння сутності «гласності» зразка середини – другої половини 1980-х рр. У цьому сенсі характерним є висновок С.Кульчицького – одного з перших дослідників перебудови – про горбачовську «гласність», як «суто радянський термін».

У зв'язку із цим ми розглянемо лише ті прецеденти «гласності», які до сьогодні є складовими її історіографічного образу часів перебудови. Найперше це стосується двох найбільш типових для сучасної історіографії тенденцій відносити етимологію горбачовської «гласності» до періоду хрущовської «відлиги» 1960-х рр. або ж до епохи «Великих реформ» Олександра II 1860-х – 1880-х рр. Окрема увага буде приділена етимології власне горбачовської «гласності» упродовж 1985–1991 рр.

Найбільш вірогідна версія появи поняття «гласність» у суспільно-політичному лексиконі стосується періоду 1801–1815 рр., який традиційно вважається часом формування в Російській імперії громадської думки [2, с.3]. Вважається, що «гласності» належало одне з чільних місць у реформах М.Сперанського – власне, у намаганнях оздобити самодержавну владу певними конституційними нововведеннями, у контексті яких між 1809 та 1810 рр. і з'являється дане поняття, що тлумачилося як дароване зверху право «у відомих, чітко визначених межах» публічно обговорювати питання поточного політичного та громадського життя [3].

У 1826 р. схожу ідею висловив у своїх нотатках до імператора Миколи I Фаддей Булгарін (1789–1856) – один з піонерів упровадження т.зв. «пропагандистської», обмеженої «гласності». Передбачалося, що пропозиція суспільству вільно та публічно обговорювати окремі, наперед визначені, теми, зможе стати запорукою недоторканості засад монархічного устрою [4, с. 48].

Утім, лише напередодні епохи «Великих реформ» Олександра II 1860-х – 1880-х рр. «гласність» стає предметом жвавих дискусій, що водночас засвідчує її поступове проникнення до масової суспільної свідомості. У 1859 р. О.Герцен виступає проти видань, які кепкували над «невдалим досвідом першої гласності» (власне, проти сатиричних статей і віршів у журналах «Современник» та «Свисток») [5]. Зміст суперечки полягав у тому, що стратегія болгаринської «деякої гласності», яка була покладена в основу лібералізації 1860-х рр., не влаштовувала прибічників «свободи слова». М.Чернишевський зауважував: «Гласність – це бюрократичний вислів, вигаданий для заміни «свободи слова», й вигаданий з пересторогами, що вислів «свобода слова» може бути неприємним або різким комусь». Із захопленням ставився до «гласності» і М.Достоевський [6, с. 61].

Варто наголосити на тому, що в дискурсі реформ Олександра II «гласність» остаточно закріпилась після ліквідації кріпацтва й судово-адміністративної реформи 1860-х рр., спочатку як один із засадничих принципів судочинства (1862 р.); по тому – як принцип ведення публічної політики (зокрема, повідомлення громадськості про наміри реформ, оприлюднення важливих державних документів тощо); насамкінець, як принцип спілкування влади із суспільством. У ліберальних колах «гласність» була особливо популярною, оскільки вважалася уособленням цінностей лібералізму: свободи, публічності, відкритості.

Отже, суспільно-політична практика XIX ст. сформувала узагальнений і, водночас, один з найпоширеніших образів гласності у вигляді державної політики «зверху», що має за мету зберегти «старий порядок» за допомогою його часткової модернізації, зокрема через сурогатну «свободу слова» та контрольовану зверху «самокритику».

Спроби вивести родовід горбачовської гласності із її дорадянського контексту фіксуються вже на заключному етапі перебудови. Широкі історичні аналогії і сьогодні викликають інтерес як у дослідників, так і в читацької аудиторії. Приміром, потужна промоутерська кампанія книги Е.Радзінського, присвяченої реформаторові Олександру II, ґрунтувалась саме на транслітерах «гласність», «перебудова» та «відлига». Їхня етимологія із «довгого XIX століття» була використана як маркетинговий хід до потенційних читачів із «короткого XX-го», звиклих саме до горбачовської «перебудови» та «гласності» [7].

Не менш відомою, ніж попередня, є інтерпретація поняття «гласність» як інтелектуального спадку хрущовської «відлиги», яка начебто запрограмувала алгоритм основних реформ Горбачова. Приміром, як стверджує О.Даніель, гласність, поряд із цілою низкою інших «суспільних цінностей», була через «ліберальних публіцистів епохи перебудови» успадкована від «правозахисного руху та широкої дисидентської активності 60-х – 80-х рр.» [8].

Цікаво у зв'язку із цим відзначимо, що авторка культового російського «соціологічного» роману «Презумпція винуватості» Лариса Матрос підкреслює своєрідну харизму «шістдесятника», характерну для перших років сприйняття інтелектуальною елітою країни особи реформатора-Горбачова. Зокрема, йдеться про обмін враженнями від виступу Горбачова на Всесоюзній нараді із завідуючими кафедрами суспільних наук у жовтні 1986 р.: «Горбачов – типовий шістдесятник..., в усіх його промовах і висловлюваннях присутній підтекст, «подвійне дно» [9].

Простота та зовнішня очевидність такої конструкції спричинилася до низки прикрих неточностей у цілком поважних та популярних працях зарубіжних авторів. Приміром, Е.Хобсбаум стверджує, що Солженіцин відстоює «гласність» у відомому листі до з'їзду Спілки письменників СРСР у 1967 р., в якому, натомість, йдеться про подолання цензури та свободу літературної творчості, що, безперечно, не є одним і тим самим, і в жодному контексті не згадується поняття «гласність» [10].

Ще більш категоричною є відома російська дисидентка та правозахисниця В.Новодворська, яка стверджує, що «Горбі (Горбачов. – В.Т.) здійснював реформи за нашою, дисидентською, формулою, починаючи із 1986 р.» «Власне, уся реформа, – зауважує авторка, – полягала в тому, аби витягнути кляп з рота. Реформа називалась «гласність». Проблеми не вирішувались, проте про них було дозволено говорити і писати» [11].

Етимологія горбачовської гласності. Поняття «гласність» вперше з'являється в офіційному дискурсі КПРС у грудні 1984 р. в доповіді М.Горбачова – на той час члена політбюро ЦК – «Живое творчество народа», що, за спогадами сучасників, була підготовлена групою науковців для Всесоюзної науково-практичної конференції «Совершенствование

развитого социализма и идеологическая работа партии в свете решений июньского (1983 г.) Пленума ЦК КПСС» [12]. Теза із цієї доповіді про «розширення гласності» була розгорнута на березневому та квітневому 1985 р. пленумі ЦК компартії у виступах М.Горбачова вже як генерального секретаря ЦК КПРС [13].

Проте сам М.Горбачов вважає «першим актом гласності» свою т.зв. «ленінградську промову» у травні 1985 р. Саме тоді, за спогадами генсека, «відбувся незвичний контакт керівника із людьми». «Промова без папірця та без будь-яких попередніх консультацій із колегами створила цілу проблему для Політбюро, – підкреслює М.Горбачов. – Уперше багато з того, що містилося в неопублікованих матеріалах березневого та квітневого Пленумів ЦК, про що йшлося «у закритому порядку» в партійних верхах, було «обрушено» на усіх» [14].

Важливе місце, яке відводилося питанням «гласності» у тогочасній агітаційно-пропагандистській та ідеологічній роботі свідчить про відповідну трансформацію уявлень Горбачова та «архітекторів перебудови» про завдання, цілі та інструментарій реформ упродовж 1986-1988 рр. Про це, зокрема, свідчить доповідь генсека на XXVII з'їзді КПРС у лютому 1986 р. Прецедентний характер зазначеного тексту впливає із цілої низки фактів, серед яких варто звернути увагу на те, що саме із політичною доповіддю Горбачова на з'їзді чимало дослідників пов'язували і пов'язують *початок політики гласності*.

У мемуарах М.Горбачова цей епізод описаний як поворотний у долі перебудови. Підкреслено, що тема гласності з'явилась в документі як відповідь на численні перешкоди та зневіру у фундаментальності і незворотності реформаторської кампанії [15]. «Принциповим для нас є питання про розширення гласності. – Зауважував Горбачов на з'їзді. – Це питання політичне. Без гласності немає і не може бути демократизму... Нам треба зробити гласність бездоганно працюючою системою. Вона потрібна в центрі, але не менше, а можливо, навіть і більше потрібна на місцях, де живе і працює людина. Вона хоче і повинна знати не тільки про те, що вирішується у державному масштабі, але й те, які рішення приймаються місцевими партійними і державними органами, адміністрацією підприємств та профспілками» [16].

Не важко, проте, помітити, що «гласність», попри свою нову «політичну» обгортку, усе ще лишається категорією переважно соціально-економічних відносин [17]. Приблизно до цього часу належить відоме зауваження Ф.Конта про те, що «гласність мала чітко окреслені обмеження», позаяк «йшлося про що завгодно, але тільки не про свободу слова у західному розумінні» [18, 180].

Утім, як впливає із аналізу партійних документів та публіцистики цього часу, ні сам Горбачов, ні його оточення й не ставили за мету конвертувати «гласність» у свободу слова. Опосередковано це підтверджує «канонічний» текст перебудови – ювілейна доповідь М.Горбачова з приводу 70-річчя Жовтневої революції. Тричі побіжно згадана «гласність» не отримала у доповіді, яка в цілому є визначальною для даного етапу перебудови, ні нового прочитання, ні більш радикального змісту. Названа серед інших «насушних проблем перебудови», гласність лишалась «інструментарієм забезпечення політики КПРС» [19].

Помітні зрушення «у сфері гласності» відбулися тільки в другій половині 1988 р. Саме вони спричинили специфічно «розкуту» атмосферу XIX партійної конференції та спровокували особливу увагу Горбачова до цього питання. Окрема резолюція конференції «Про гласність» засвідчила спроби «перебудовників» оформити її у вигляді раціонального політичного курсу, безпосередньою метою якого було не стільки деклароване подальше «поглиблення» й «поширення» гласності («...ми розглядаємо гласність, як процес, що розвивається», – йшлося у документі), скільки її контроль та стримування [20].

На наш погляд, питання про «точку неповернення» гласності є одним з найважливіших у дослідженні гуманітарного аспекту історії перебудови. Гласність стає політикою з того моменту, коли, умовно кажучи, із цілком декларативного гасла перетворюється на колонку у держбюджеті СРСР. Відтепер її можна описати у матеріальних одиницях, а відтак й відокремити те, що робилося «зверху» на гроші партії, від того, що продукували самвидавні, неформальні «низи».

Отже, трансформація гласності у державну політику насправді є багатозначною подією. З огляду на висловлені зауваження цілком можливо, що її конвертування у раціональну політичну площину спричинилося до виділення з «атмосфери гласності» суспільного руху «за гласність», що мав набагато більшу кількість радикальніших завдань (змістів), як інтуїтивних, так і наперед продуманих. Подібна трансформація гласності «з технології контрольованої

.....
комунікації» у «майже повністю автономний процес» є сьогодні однією з найбільш типових оцінок ситуації кінця 1989 – початку 1990 рр. [18, 178–179].

Цікаво підкреслити, що зазначену тезу не відкидають і дослідники з Горбачов-Фонду, які часом демонструють зайву апологетичність до історії перебудови. Приміром, у програмному документі Фонду – ювілейній доповіді «Перебудова: двадцять років по тому» (Москва, 1 березня 2005 р.) – зауважено, що «...внутрішня діалектика перебудови полягала в тому, що гласність і демократизація, які спочатку розглядались реформаторами ...як засіб для «ремонт» існуючого соціалізму», з часом трансформувались у «самодостатні цілі»: гласність – у свободу слова; демократизація – у політичну демократію. Відтак, підкреслюється у доповіді, «ініційована реформаторами соціально-політична динаміка набула ...власної логіки розвитку» [21].

У своїх спогадах М.Горбачов також підкреслює характерну трансформацію гласності, що «виривалась із рамок, які з самого початку намагались їй накреслити», а з часом «набула характеру незалежного від чийось указів і директив процесу». Утім, для Горбачова ця трансформація не є однозначно позитивним явищем. Як йдеться у його мемуарах: «Ми прагнули дати людям свободу – слова, думок, творчості, а вже те, як вони нею скористаються, залежало від них самих. Сьогодні доводиться із сумом визнавати, що значна частина інтелігенції використовувала цю свободу далеко не на користь суспільству і навіть самій собі» [22].

Наголосимо на тому, що проблема трансформації поняття «гласність» у політику гласності та суспільний рух за гласність не є однозначною через невизначеність відносин між «старим» і «новим» порядком у межах перебудовних трансформацій. Відоме горбачовське гасло: «Не можна змішувати гласність із всюдозволеністю» якраз і віддзеркалює подібну невизначеність.

Очевидно, що політика гласності, у вигляді класичної «політики зверху», розпочиналась ще в контексті орієнтації на збереження «старого порядку». Ю.Афанасьєв описує цей процес як вимушений, радикальний захід, пов'язаний із бажанням Горбачова зберегти владу. Пожертвувавши «доктринальною цноту» та «поділившись політичною монополією», М.Горбачов, на думку Ю.Афанасьєва, уклав із суспільством «щось на зразок усиченого компромісу». Відтак гласність як вимушений крок, на який владу штовхнув інстинкт самозбереження, став «фатальним» для КПРС, оскільки з часом перестав бути контрольованим (23, с.302–305). У свою чергу, саме неконтрольованість політики гласності з боку КПРС є першою ознакою формування суспільного руху «за гласність» [24].

Французький поет та інтелектуал П.Валері (1871–1945) порівнював термінологічні ігри із пляшковими етикетками, що не можуть «ні оп'янити, ні вгамувати спраги», оскільки єдиним їхнім призначенням є «іменування вмісту». Відтак вельми показовим у контексті винесеної у заголовок проблеми є те, що «гласність» стала однією з перших термінологічних «заковок» у спробах західних інтелектуалів з'ясувати сутність горбачовської реформації. Приміром, Т.Кузьо писав у 1989 р.: «На початку 1988 р. головний редактор Правди Віктор Афанасьєв заявив, що завдяки політиці гласності засоби масової інформації СРСР не мають теми, на яку радянським журналістам заборонено було б писати. Але в такому випадку, як стоїть справа з темами, що охоплюють період радянської історії, в якому відбулися великий терор, колективізація і штучний голод 1933 р. в Україні? Чи імовірно, що гласність стосуватиметься і цих подій?» [25, с.72]. Подекуди зарубіжні дослідники намагались вкласти власний зміст у горбачовську «гласність», що нагадувало не стільки спробу визначити горбачовські реформи, скільки вписати їх у контекст традиційних уявлень про Російську імперію, СРСР та прецеденти їхнього реформування. Відтак горбачовська «гласність» виводилась з попередньої реформаторської практики, її етимологія отримувала прямий родовід із XIX ст., а «свобода слова» (у західному розумінні) оголошувалась її кінцевою і єдиною метою [26, с. 7].

На наш погляд, ближчим до первісного змісту горбачовської «гласності» є визначення О.Алтуняна про те, що вона є передусім «свідомою політикою влади стосовно до суспільства», яка спрямована на «підтримання існування влади», а за своє природою є «ідеологічною парадигмою» [1].

Як висновок, передусім, спробуємо запропонувати власну дефініцію поняття гласність із урахуванням означених в даній публікації проблем. Отже, гласність – це проголошена М.Горбачовим у 1987 р. політика у сфері поширення та тлумачення інформації. На етапі літа

1988 р. політика гласності трансформується у суспільний процес, який охоплює, насамперед, сфери історичної пам'яті та актуальні питання поточного життя (від взаємин у середовищі номенклатури та цінової політики до питання майбутнього СРСР).

По-друге, важливо усвідомити та погодитись із тим, що існує своєрідна внутрішня термінологія «перебудови», яка включає терміни і поняття, що не вживаються взагалі (або вживаються вкрай рідко) поза межами кінця 1980-х – початку 1990-х рр. Попри те, що цей перебудовний «новояз» достатньо широко використовується дослідниками та мемуаристами, сам він предметом дослідження практично не був.

Відтак немає нічого дивного у тому, що наразі, після майже 20 років «постперебудови», поняття «гласність» тлумачиться по-різному. Систематичні намагання дослідників надати горбачовській гласності не притаманні їй етимологічні корені усе ще лишаються ознакою сучасної історіографії проблеми. На наш погляд, коло питань, що виникає у зв'язку із окресленою проблемою, є доволі значним. Слід з'ясувати, як вибудовувались і вибудовуються стратегії дослідження проблем, в яких поняттям перебудовної епохи належить чільне місце; чи залежать такі стратегії від змісту чи змістів, що дослідники вкладають у ці поняття; зрештою, наскільки свідомо вживається зазначена термінологія і чи не виходить її вживання за межі її природної поняттєвої «октави» [27].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алтунян А. О единстве, гласности и плюрализме // Знамя. – 2001. – №2.
2. Див.: Рейтблат А. Русские писатели и III Отделение (1826-1855) // Новое литературное обозрение. – 1999. – № 40.
3. Див., напр.: Эйдельман Н. «Революция сверху» в России (Заметки историка) // Наука и жизнь. – 1988. – №10-12; 1989. – №1-3.
4. Див.: Булгарин – автор теории ограниченной гласности // Журналист. – 2003. – №9. – С.22; Независимую прессу в России породила цензура // Журналист. – 2003. – №1. – С.48. Тонкощі булгаринської «деякої гласності» яскраво показані в дисертаційному дослідженні секретаря Ю.Лотмана Тетяни Кузовкіної. Див.: Кузовкина Т. Феномен Булгарина: проблема литературной тактики. – Диссертация ...доктора философии по русской литературе / Отделение русской и славянской филологии Тартуского университета. – Тарту, Эстония. – С.85-86.
5. Герцен А.И. «Very dangerous!!!» // Сочинения в 9-ти томах. – М.: ГИХЛ, 1958. – т. VII. – с. 254-259.
6. Достоевский Ф.М. Идиот // Полн. собр. соч.: в 30-ти тт. – Л.: Наука, 1972 - 1990. – Т. 18.
7. Прим.: Зокрема, Н. Новодворська вважає, що «Яковлев став для Горбі [Горбачова. – В.Т.] тим, ким був Сперанський для Олександра Першого» і називає одного з головних ідеологів перебудови «Яковлев-Сперанський». «Звісно, він [Горбачов. – В.Т.], – зауважує авторка, – є схожим на Олександра Першого: і в реформах, і в коливаннях, і в прихильності до Заходу». Новодворская В. Россия в стране реформ и чудес // http://www.sps.ru/?id=206905&cur_id=216715
8. Див.: Даниэль А.Ю. [Из материалов, присланных на конференцию] Круглый стол проекта «Горбачевские чтения», 15 декабря 2004 г. // Горбачевские чтения: Выпуск 3: Власть факта и власть мифа: как создается образ современной истории России. Некоторые проблемы освещения истории перестройки в учебниках истории. – М.: Горбачев-Фонд, 2005.
9. Див.: Матрос Л. Презумпция виновности: Социологический роман. – М.-Нью-Йорк, 2000.
10. Див.: Хобсбаум Э. Эпоха крайностей: Короткий двадцатый век (1914—1991). – М.: НЛО. – С.508.; Солженицын А. Бодался теленок с дубом. Очерки литературной жизни. – Париж, YMCA-PRESS, 1975.
11. Див.: Новодворская В. Россия в стране реформ и чудес // <http://www.sps.ru/>
12. Горбачев М.С. Живое творчество народа: докл. на всесоюз. науч.-практ. конф. «Совершенствование развитого социализма и идеол. работа партии в свете решений июньского (1983 г.) Пленума ЦК КПСС» 10 дек. 1984 г. – М.: Политиздат, 1985. – 47 с.
13. Див.: Гласность и журналистика: 1985-2005: сб. статей / под ред. Я.Н. Засурского, О.М. Здравомысловой. – М.: Горбачев-Фонд; ф-т журналистики МГУ им. М.В.Ломоносова; Фонд Дмитрия Зимина «Династия», 2006.
14. Див.: Горбачев М.С. Первые шаги // Горбачев М.С. Жизнь и реформы: в 2-х книгах. – М.: Новости, 1995. – Кн.1.
15. Див.: Горбачев М.С. Рукописи не горят // Горбачев М.С. Жизнь и реформы: в 2-х книгах. – М.: Новости, 1995. – Кн.1.
16. Горбачев М.С. Политический доклад ЦК КПСС XXVII съезду КПСС. – М.: Политиздат, 1986. – 127 с.

17. Див. про це нашу статтю: Горбачовська гласність у дзеркалі сучасної історіографії: подолання стереотипів // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М.Коцюбинського: зб. наук. праць / за заг. ред. проф. П.С. Григорчука. – Серія: Історія. – Вінниця, 2008. – Вип. 13. – с. 400-404.
18. Конт Ф. Секретность и гласность // К политической антропологии советской системы: Внешнеполитические аспекты / пер. с фр. Я.Ю. Богданова. – М.: Языки славянской культуры, 2003.
19. Горбачев М.С. Октябрь и перестройка: революция продолжается: доклад на совместном торжеств. заседании ЦК КПСС, Верховного Совета СССР и Верховного Совета РСФСР, посвящ. 70-летию Великой Октябрьской соц. революции, в Кремлевском Дворце съездов, 2 ноября 1987 г. – М.: Политиздат, 1987. – 62 с.
20. Материалы XIX Всесоюзной конференции КПСС // Из архива В.Тарасова-ст., делегата конференции от ХРТЗ.
21. Логика развития перестройки // Презентация доклада «Перестройка: двадцать лет спустя», 1 марта 2005 г. / Перестройка: двадцать лет спустя (Доклад Горбачев-Фонда).
22. Прим.: З огляду на зауваження Михайла Горбачова цілком ймовірним є висновок про те, що березневий закон про ЗМІ також замислювався як фактор стримування, а не черговий каталізатор «переростання» гласності у свободу слова. Див.: Горбачев М.С. Поляризация общественного мнения // Горбачев М.С. Жизнь и реформы: В 2-х книгах. – М.: Новости, 1995. – Кн.1.
23. Див.: Афанасьев Ю.Н. Опасная Россия: Традиции самовластья сегодня. – М.: РГГУ, 2001.
24. Прим.: В цілому, перетворенню гласності на суспільний рух сприяли наступні фактори: «білі плями» історії, громадсько-політична діяльність української діаспори, національне та мовне питання тощо. Див.: Тарасов В. «Білі плями» вітчизняної історії на сторінках публіцистики 1989-1991 рр.: історіографічний та методологічний аспекти / наук. ред. проф. В.К. Якунін. – Х.: Курсор, 2007. – 146 с.
25. Тарас Кузьо. Гласність і проблема голоду 30-их років в Україні // Сучасність. – Вересень 1989. – (Історія і сучасність).
26. Див.: Glasnost, Gorbachev, Khrushchev and Stalin: [An interview with Robert Conquest] // Smoloskyp. – Summer 1987. – Vol.8. – №34. – P.19-20; Ryan-Hayes, Karen L. Russian Publicistic Satire Under Glasnost: The Journalistic Feuilleton. – Edwin Mellen Press, 1993. – 203 p.; Porter C., Schillinger E. Glasnost and the Transformation of «Moscow News» // Journal of Communication. – 1991. – Vol. 41., Issue 2. – P. 125-149. Dear Comrade Editor: Readers' Letters To The Soviet Press Under Perestroika. – Bloomington: Indiana University Press, 1992. – 235 p.; Echoes of Glasnost in Soviet Ukraine / Ed. Romana M. Bahry. – North York; Toronto: Captus University Publications, 1990. – 252 p.
27. Див.: Образ горбачовської «перебудови» 1985-1991 років в сучасній історіографії: проблема термінології та інтерпретації // Грані. – 2008. – №4. – С.25-28.

Тарасов В.В. ЭТИМОЛОГИЯ ГОРБАЧЕВСКОЙ ГЛАСНОСТИ (1985–1991 гг.) КАК ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ.

Сфера употребления понятия «гласность» в пространстве отечественной и зарубежной историографии изменялась фактически с самого начала перестройки. Определенная этим понятием политика «революционного обновления социализма» в 1986 г. существенно отличается от определения «гласности» в начале 1990-го или 1991-го годов. Дополнительные содержания гласности возникают и в процессе исследования истории перестройки 1985–1991 гг., особенно в мемуарной литературе и публицистике. Исходя из того, что «гласность» не принадлежит к сфере исключительно «горбачевских» неологизмов и имеет существенную доперестроечную и досоветскую историю употребления, абсолютно очевидной является необходимость в исследовании ее этимологии, что может существенно облегчить анализ содержания этого понятия на протяжении 1985–1991 гг. и в современной историографии.

Ключевые слова: историография, перестройка, гласность, этимология

Tarasov V.V. ETYMOLOGY OF GORBACHEV GLASNOST (1985-1991) AS PROBLEM OF MODERN HISTORIOGRAPHY.

Sphere of the use of concept «glasnost» in space of domestic and foreign historiography changed actually from the beginning of perestroika. Certain this concept of politician of «revolutionary update of socialism» in 1986 substantially differs from determination of «glasnost» at the beginning of 1990th or 1991th. Additional maintenances of glasnost arise up and in the process of research of history of re-erecting 1985-1991, especially in memoir literature and publicism. Coming from that «glasnost» does not belong to the sphere of exceptionally Gorbachev's neologisms and has substantial period before perestroika and before USSR history of the use, absolutely obvious is a

.....
necessity for research of its etymology, that can substantially facilitate the analysis of gainings of this concept during 1985-1991 and in modern historiography.

Key words: historiography, perestroika, glasnost, etymology

УДК 394 (477)

О.А. Коляструк

**ІСТОРІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ І
ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ**

У статті йдеться про стан розвитку історії повсякденності в сучасній українській історіографії.

Ключові слова: історія повсякденності, сучасна українська історіографія.

Антропологічно зорієнтована історіографія, яка ставить у центр історичного аналізу людину, її світобачення й поведінку, є одним з провідних напрямів сучасного історичного знання [1]. Історія повсякденності в західній історіографії, започаткована як самостійний напрям історичних студій у першій третині XX ст., набула остаточного оформлення й визнання у Франції, Німеччині, Італії, Великій Британії, США в останній третині минулого століття. У пострадянських країнах (Росії, Беларусі) вона про себе заявила у 1990-і рр. У сучасній вітчизняній історіографії потужно зростає інтерес до людинознавчих студій. Ознакою нашого часу є те, що проблема «людини в історії» все чіткіше окреслюється в теоретичному та історіографічному аспектах [2].

Метою даної розвідки є проаналізувати сучасний стан історії повсякденності в українській історіографії, її здобутки і проблеми, шляхи і перспективи розвитку.

Передусім підкреслимо, що повсякденне життя суспільства не є новітнім об'єктом вивчення. У традиційній історіографії XIX – початку XX ст., що складалась як один з виявів національної ідентифікації в умовах імперської реальності – і російської, і австрійської, – було опрацьовано величезний пласт етнографічних, фольклорних і краєзнавчих матеріалів, серед них чільне місце складали відомості про народний побут, звичаї, календарно-обрядові традиції, щоденні практики українського суспільства, переважно селянства. М.І. Костомарову, В.Б. Антоновичу, Д.І. Яворницькому, Д.І. Багалію, М.Ф. Сумцову закидали ідеалізацію патріархальщини, захоплення фактографізмом. За поглиблений інтерес до «деталей життя» їх почасті звинувачували в побутописанні, «дрібній тематиці», «хуторянщині». Як зазначає С.І.Дровозюк, і при огляді здобутків академічної науки 20-х рр. XX ст. також натрапляємо на поняття «жива людина» у руслі конфлікту між істориками-марксистами і школою М.Грушевського [3]. Ця людинознавча тенденція була знівельована на рубежі 1920–30-х рр. класовим підходом радянською марксистсько-ленінською методологією.

У перше десятиліття після здобуття незалежності необхідність написання нової історії України крізь національно-державницьку призму відсунула проблематику повсякденності на другий план. Спочатку вона не знайшла спеціальної розробки, хоча подолання формаційно-класового підходу і поборення табуованих тем у результаті все ж дали низку робіт з аспектами повсякденності. Г.М. Васильчук зауважує, що у більшості праць «перебудованої» і пострадянської доби, присвячених аналізу політичного розвитку радянського суспільства, переважаючими теоретичними концепціями були теорія тоталітаризму та теорія модернізації [4, с.186]. В Україні, як і в пострадянській Росії, перші студії з повсякденності зросли з теренів заборонених проблем радянської офіційної історії, передусім йшлося про репресії, соціальні наслідки «воєнного комунізму», післявоєнної розрухи і голоду початку 20-х рр., а також соціалістичної модернізації у промисловості, сільському господарстві, культурній сфері, в тому числі й про Голодомор 1932–33 рр.; звертали увагу на так звані тіньові сторони радянського суспільства: асоціальні і аномальні явища, девіантну поведінку, неподолану релігійність тощо.

На становленні проблематики повсякденності відчутно спричинилась потужна хвиля народознавчих і етнологічних студій перших років незалежності, що здійснювалася крізь призму національної ідентифікації. Невипадково один з методів історії повсякденності відносять до етнометодології.